

Om het behoud van de Havik 1963-1964-1965

Door Drs. M. F. I. J. Bijleveld

Wereld Natuur Fonds (RIVON)

Reeds de door H. J. Slijper (1963) verstrekte gegevens vermelden voor de periode van 1959/1960 een geduchte achteruitgang van de havik als broedvogel in Nederland. Er zouden toen 80 paren gebroed hebben.

Een steekproefsgewijze gehouden onderzoek van het RIVON leerde, dat deze toestand in 1963 aanzienlijk verslechterd was. In dit jaar zouden nog slechts een twintig paar haviken gebroed hebben (J. Rooth en M. F. Mörzner Bruyns, 1964).

Door deze situatie lag het voor de hand te trachten tot een aantal extra beschermende maatregelen te komen. Op 7 september 1963 werd hiertoe te Baarn een bijeenkomst door het Wereld Natuur Fonds (World Wildlife Fund) belegd, waaraan onder meer het Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud (RIVON), de Directie Faunabeheer van het Ministerie van Landbouw en Visserij en het Valke-nersverbond Adriaan Mollen hun medewerking gaven. Het Wereld Natuur Fonds kondigde aan om bij wijze van experiment in samenwerking met het Zoölogisch Laboratorium van de Vrije Universiteit en het RIVON een veertigtal jonge vogels in Duitsland aan te kopen en deze op de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe uit te zetten. De Directie Faunabeheer zegde toe, de actieve bescherming te willen stimuleren door het instellen van een beloning van f 100,— voor de terreinbeheerders bij wie een havikenpaar met succes jongen groot zou brengen.

In het tijdvak tussen september 1963 en maart 1964 zijn daarop veertig, voornamelijk uit Holstein (DBR) afkomstige haviken, verkregen door bemiddeling van de Deutscher Falkenorden, uitgezet. Een klein aantal kwam uit Oost- en Zuid Nederland en uit Hessen (DBR).

De uit Noord-Duitsland afkomstige vogels behoren alle (Brüll, 1964) tot de hier te lande inheemse ondersoort *Accipiter gentilis gallinarum*, hetgeen ook door Drs. J. Wattel (Zoölogisch Museum Amsterdam) na uitgebreide metingen van een tweetal dode exemplaren bevestigd werd. Alle vogels werden van aluminiumringen voorzien, die het Vogeltrekstation te Arnhem verstrekke. Het lag in de bedoeling de in het voorjaar uit te zetten dieren ook nog van een rode ring te voorzien. Doordat echter in het voorjaar vrijwel geen vogels ter beschikking bleken te komen, heeft dit slechts plaats gehad bij vier op het Loo uitgezette exemplaren.

Uit de verspreide en schaarse waarnemingen kon worden afgeleid, dat tenminste 20-25% van de uitgezette vogels zich in hun nieuwe omgeving heeft kunnen aanpassen. De tijd immers dat een havik het zonder voedsel kan stellen, is ten allerhoogste drie weken. Op verschillende plaatsen op de Veluwe werden uitgezette haviken na het verstrijken van deze critieke periode waargenomen. Ook uit de terugmeldingen van een achttal doodgevonden vogels kan een zeker inzicht verkregen worden. Helaas was de toestand in alle gevallen zodanig, dat geen onderzoek meer naar de doodsoorzaak gedaan kon worden. In het hieronder volgende overzichtje zijn enkele gegevens over deze terugmeldingen gegroepeerd:

<i>Geslacht-leeftijd</i>	<i>uitgezet</i>	<i>teruggev.</i>	<i>afstand</i>
♂ juv.	14-12-'63	17- 7-'64	5 km
♀ ad.	25-10-'63	30-11-'63	6 km
♀ juv.	13- 2-'64	beg. 3-'64	0,5 km
♂ ad.	1-11-'63	20- 2-'64	5 km
♂ ad.	30-11-'63	beg. 5-'64	14 km
♂ juv.	30-11-'63	3- 5-'64	2 km
♂ ad.	6-12-'63	beg. 2-'64	4 km
♂ juv.	13- 2-'64	10- 4-'64	21 km

Over het algemeen blijken de dieren zich slechts enkele kilometers verplaatst te hebben. Een uitzondering hierop vormde een adult ♀, dat op 19 sept. 1963 op de Noord-Veluwe uitgezet, op 12 november 1963 op een afstand van ca 180 km werd teruggevangen in Nordrhein-Westfalen.

Opmerkelijk is het geval van de vogel, die veertien dagen nadat hij was uitgezet (zie boven), vrijwel op dezelfde plaats dood werd aangetroffen. Het betrof hier, naar later bleek, een valkeniershavik die op konijnen was afgericht. Dit dier heeft zich waarschijnlijk, bij afwezigheid van konijnen,

niet op andere prooidieren kunnen aanpassen. Ondanks het feit, dat de dieren in bovenstaande tabel vermeld, al enige tijd dood waren voor zij gevonden werden, mag worden aangenomen, en is in enkele gevallen ook vastgesteld, dat het merendeel er in geslaagd is zich langer dan de critieke periode ter plaatse te handhaven.

Twee van de doodgevonden vogels, beide Duitse tarsels (σ^7 σ^7), hadden zich verpaard. De twee gevormde paren waren tot nestbouw overgegaan en één paar was zelfs tot broeden gekomen. Onopzettelijke vergiftiging door landbouwgiften is in deze gevallen vermoedelijk de doodsoorzaak geweest. Bij het beoordelen van de omstandigheid, dat behalve deze twee broedpogingen geen definitieve broedresultaten van de uitgezette vogels in 1964 konden worden geboekt, moet rekening worden gehouden met het feit, dat het merendeel van de uitgezette vogels juveniel waren. De kans op broeden was daarom in het eerste jaar na het uitzetten gering, omdat eerstejaars vogels zich niet met elkaar verparen.

Door een door het RIVON, m.m.v. de Nederlandse Jagersvereniging en de Vereniging van Jachtopzieners, gehouden enquête kon een vrij volledig overzicht verkregen worden van de broedgevallen van de havik in 1964. In totaal zijn er tenminste 22 bewoonde horsten geweest, waarbij het aannemelijk is, dat er broedparen aan de aandacht ontsnapt zijn. Van 11 hiervan vlogen jongen uit. Van deze horsten stonden 9 onder bescherming van de betreffende boswachter of jachtopziener. In het geheel stonden ca 14 horsten onder min of meer geregelde contrôle. Hieruit blijkt wel, dat de medewerking en de actieve bescherming van de terreinbeheerders van doorslaggevende betekenis is voor een succesrijk broedseizoen van de weinige overgebleven haviksparen.

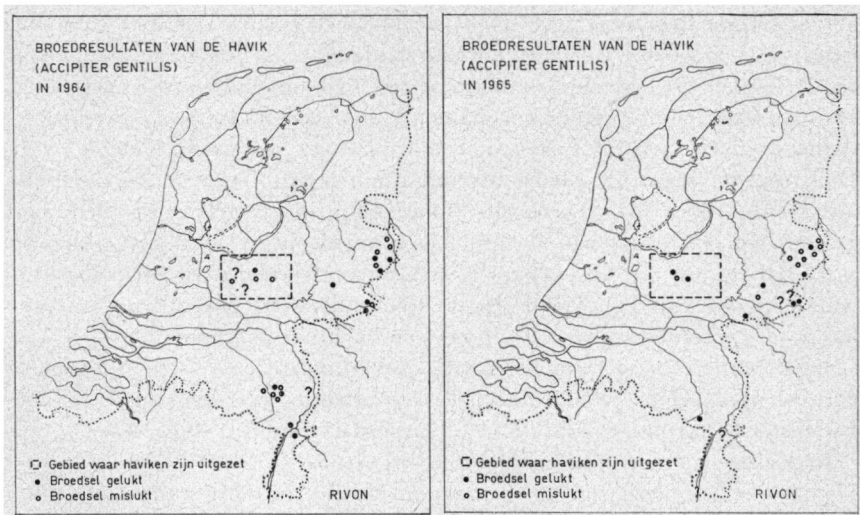
Deze gegevens zijn op nevenstaand kaartje weergegeven.

Van de 11 reeds genoemde succesrijke horsten vlogen 32 jongen uit. Dit komt neer op een gemiddelde van 3 jongen per horst, wat voor de havik het normale aantal is. Ten aanzien van de niet gelukte broedsels kan het volgende vermeld worden:

verstoord door fotografen	2
ouders of jongen afgeschoten	4
één der ouders vermoedelijk vergiftigd	3
één der ouders geklemd	1
onbekende oorzaak	1

De helft van de horsten is dus door directe of indirecte menselijke invloed verstoord. Het opvoeren van praktische en effectieve beschermingsmaatregelen is daarom zeer gewenst.

Behalve het gunstig werkende belang, dat is ontstaan door de beloning van f 100,— voor succesrijke havikbroedsels, ter beschikking gesteld door de Directie Faunabeheer — de contrôle wordt door het RIVON uitgevoerd

— blijkt ook bij vele betrokkenen begrip voor het belang van de bescherming van de havik te bestaan.

Hoeveel er echter nog in de toestand verbeteren kan, toont het feit, dat van de vijf jongen, die van een havikshorst ergens in Oost-Nederland met succes uitvlogen, er binnen drie weken drie geschoten werden door de helper van de buurman-jachtopziener van de betrokken jachtopziener. De dieren werden aan een preparateur verkocht.

Ook in 1965 vond het RIVON-onderzoek en de uitkering van de beloning door de Directie Faunabeheer plaats. Er waren tenminste 18 bewoonde horsten, waarvan 9 met uitgevlogen jongen. Gemiddeld kwamen per horst ongeveer 2 jongen groot, een getal dat helaas onder het normale gemiddelde ligt. De oorzaak hiervan moet ten dele gezocht worden in de buitengewoon ongunstige weersomstandigheden in het voorjaar van 1965. In totaal vlogen 20 jongen uit.

Over de oorzaken van het mislukken van de overige broedpogingen geeft het volgende staatje een indruk:

Ouders vermoedelijk afgeschoten	3
Eieren uitgehaald	2
Legnood (?)	1
Onbekende oorzaak	3

Ook in 1965 werd dus weer een groot percentage door menselijke invloeden verstoord.

Het onderzoek heeft aangetoond dat het uitzetten van haviken in 1963/'64 — de zgn. Operatie Havik — in 1965 succes heeft gehad. Er konden in

1965 twee nieuwe vestigingen in het uitzetgebied geconstateerd worden, die ieder twee jonge haviken als resultaat hadden. Van één dezer paren kon met zekerheid vastgesteld worden, dat het hier om uitgezette vogels ging. De betrokken jachttopziener kon namelijk door een samenloop van omstandigheden een waarneming doen op een afstand van slechts vijf meter.

Daar één der horsten op korte afstand van een druk bezocht recreatiepunt lag, werden door Staatsbosbeheer onmiddellijk maatregelen getroffen. Een gebied met een straal van ca 150 meter om de horst werd met palen en prikkeldraad afgezet. Om lawaai te voorkomen werden deze palen ingegraven in plaats van ingeslagen. In de weekends werd bovendien gesurveilleerd wat, gezien een opgemaakt proces-verbaal, niet overbodig bleek.

Ook het andere horst werd regelmatig gecontroleerd en vooral in de weekends bewaakt. Het is vooral aan het doeltreffende optreden van de betrokken instanties te danken, dat dit resultaat kon worden bereikt.

(Het kaartje geeft een overzicht van de situatie in 1965).

Het valt te betreuren, dat de oorzaak van de meeste sterfgevallen niet meer kon worden nagegaan. Het onderzoek van een drietal doodgevonden haviken, (waarbij er twee schotwonden vertoonden) door het Instituut voor Veterinaire Farmacologie der Rijksuniversiteit te Utrecht, wees uit, dat deze dieren een hoeveelheid gechlorideerde koolwaterstoffen in zich hadden, die voldoende zou zijn om de dood van de vogels te veroorzaken. Een complicatie bij deze gevallen is, dat twee der dieren bovendien schotwonden hadden. Het is niet uitgesloten, dat de vogels werden geschoten nadat zij door de te grote hoeveelheid landbouwvergiften niet meer hun normale vitaliteit hadden. Het is dan ook niet onaannemelijk te veronderstellen, dat landbouwvergiften een groter deel van de sterfte onder de haviken veroorzaken, dan tot nu toe bekend was. De indruk bestaat, op grond van doodgevonden haviken, dat deze vergiftigingen zich plaatselijk voordoen.

Helaas moet ook nog worden opgemerkt, dat een aantal gevallen bekend werd van haviken, die door onverantwoordelijke jagers en jachttopzieners gedood werden.

De volgende maatregelen van praktische aard worden voor de bescherming aanbevolen:

Het staken van werkzaamheden in het bos (zoals vellen en uitslepen) in bestaande of mogelijk te verwachten havikshorstgebieden van medio februari tot eind juli. Reeds meermalen bleek, dat houtkapwerkzaamheden in de maanden februari en maart in de nabijheid van het horstgebied uitgevoerd, tot gevolg hadden, dat de haviken of niet tot broeden kwamen of zich verlaat elders vestigden. In 1963 is een broedpoging daardoor mislukt. In 1965 werden twee om die reden verstoord, waarvan één later elders nog tot broeden kwam, de ander heeft zich niet kunnen herstellen.

Het sparen van bestaande nestbomen en hun naaste omgeving. Haviken maken altijd gebruik van oude nesten. Ook paren die zich in een sinds geruime tijd verlaten gebied vestigen, maken dikwijls weer gebruik van nog bestaande horsten in de van oudsher bekende broedgebieden. Het verdient

aanbeveling de bomen, waarin de horsten zich bevinden niet vrij te stellen door de bomen er om heen te kappen.

Het handhaven en bevorderen van ondergroei in de horstgebieden. Ondergroei van struiken is gunstig, omdat het publiek minder in de directe omgeving van de horstboom zal lopen en de horst daardoor aan het gezicht onttrokken kan worden.

Afsluiting van het horstgebied gedurende de voortplantingsperiode. Wanneer de mogelijkheden tot afsluiting door afzetting of anderszins bestaan, verdient het aanbeveling dit met een straal van ca 150 meter rond de horst te doen. Op deze afstand zal de havik zich namelijk niet door opvliegen en roepen verraden en bovendien zal de horst niet in het oog vallen.

Resumerend kan gezegd worden, dat incidentele maatregelen waarschijnlijk niet voldoende zullen blijken om het voortbestaan van de havik in Nederland te garanderen. Landelijk gecoördineerde beschermingsmaatregelen op langere termijn, zowel van overheids- als particuliere zijde, zullen nodig zijn.

● *Het adres van W.N.F. en RIVON luidt: Laan van Beek en Royen 40-41, Zeist.*

Literatuur:

Brüll, H.: Das Leben deutscher Greifvögel. Stuttgart, 1964.

Comm. v. d. Ned. Avifauna: Avifauna van Nederland. Ardea 50, 1-103, 1962.

Koeman, J. H. en H. v. Genderen: Some preliminary notes on residues of chlorinated hydrocarbon insecticides in birds and mammals in the Netherlands. Proceedings 17e Intern. Symposium over Fytofarmacie en Fytiatrie, Gent, 1965.

Rooth, J. en M. F. Mörzer Bruyns: Birds of prey and Owls in the Netherlands. Report on the ICBP Working Conference on birds of prey and owls, Caen, 1964, p. 107-110.

Slijper, H. J.: De Havik als broedvogel in Nederland. Het Vogeljaar 11, 1963, p. 81-89.